

УДК 378.147.047

Поліщук Віра Аркадіївна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний університет

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ США ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В статті розглядаються питання формування міжкультурної компетентності (в тому числі й міжкультурної комунікативної компетентності) майбутніх соціальних працівників в США. Вимоги до етнокультурної компетентності проявляються в розумінні феномена культури, її ролі в людській життєдіяльності, в уявленнях про способи придбання, зберігання та передачі соціального досвіду, базисних цінностей культури, в знанні форм і типів культур, основних культурно-історичних центрів і регіонів світу, закономірностей їх функціонування та розвитку, в умінні оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, у здатності до міжкультурного діалогу; в знанні рідної, державної та іноземної мов, національних особливостей народу, народних традицій та вмінні їх використовувати в професійній діяльності.

Ключові слова: США, соціальні працівники, міжкультурна компетентність, соціальне середовище.

Вступ. Україна належить до багатонаціональних держав, де поряд з українцями, проживають росіяни, угорці, словаки, чехи, німці, вірмени, татари та багато інших національностей. Проблема ефективної міжкультурної взаємодії є надзвичайно актуальною сьогодні для українського суспільства, оскільки останнім часом спостерігається певна напруга в міжнаціональних відносинах. Тому дуже важливо формувати готовність до міжкультурної взаємодії, міжкультурного спілкування майбутніх фахівців в період їх навчання у вищих навчальних закладах в процесі полікультурної освіти. Особливо це стосується фахівців соціальної роботи, яким часто доводиться працювати з людьми в полікультурному соціальному середовищі. Міжкультурна компетентність є важливим показником загальної професійної компетентності сучасного соціального працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання полікультурної освіти та виховання розглядаються в працях багатьох вітчизняних учених (Л.Голік, Л.Гончаренко, О.Гуренко, А.Зубко, Г.Дмитрієв, Т.Климченко, М.Красовицький, В.Кузьменко, І.Левченко, І.Мигович та ін.). Проте на сьогоднішній день теоретичні і практичні аспекти полікультурної освіти і формування полікультурної компетентності фахівців у вітчизняній науці досліджені недостатньо. Вважаємо, що більш глибокому осмисленню різних аспектів полікультурної освіти може сприяти вивчення зарубіжного досвіду, оскільки в багатьох зарубіжних країнах з цього питання є значні теоретичні напрацювання і практичні здобутки. До таких країн, в першу чергу, відносяться Сполучені Штати Америки. Ця країна відрізняється від звичайних багатонаціональних держав низкою особливостей, однією з яких є той факт, що міжкультурна взаємодія складалася тут не в рамках окремих етносів, а іммігрантів – вихідців з різних країн, представників різних культурних груп. На території держави проживають представники багатьох національних меншин і внаслідок постійної масової імміграції виникають нові етнокультурні групи, формуються специфічні міжетнічні відносини. В зв'язку з цим важливою складовою державної політики США є політика полікультурності, полікультурної освіти, результатом якої є формування міжкультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання компетентності фахівців соціальної роботи як важливої складової кваліфікаційної характеристики, вчені до сьогоднішнього часу не мають єдиної точки зору про її сутність і структуру. У вітчизняній і зару-

біжній літературі компетентність соціальних працівників розглядається як:

- якісна характеристика суб'єкта соціальної роботи, яка відображає рівень його професійної підготовки до реалізації діяльності;
- необхідний компонент прилучення до культури. Під цим розуміється шанобливе ставлення до спадщини минулого, здатність до творчого сприйняття, розуміння і перетворення дійсності;
- єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення соціальної діяльності, у тому числі в міжнаціональному середовищі;
- підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності.

Що стосується міжкультурної (або етнокультурної) компетентності фахівців, то вона передбачає високий рівень професіоналізму, знання, уміння і навички, які дозволяють вільно використовувати культурні засоби і об'єкти в етнокультурному середовищі. Зміст даної компетентності майбутніх професіоналів відображає філософський, культурологічний, психологічний, етнологічний та інші аспекти їх підготовки, в центрі якої знаходяться питання культури і внутрішнього світу людини.

Етнокультурна компетентність сприяє: передачі етнокультурного досвіду, інформації іншим поколінням; розвитку індивідуальності, що характеризує три сторони людини – індивідуальну (природні властивості), суб'єктивну і особистісну (особистий досвід, почуття, статус в соціумі); вихованню та освіті людини з опорою на етнокультурні традиції конкретного регіону; розвитку національної самосвідомості, цілісності особистості.

Рівень етнокультурної компетентності особистості є результатом об'єктивних умов: а) економічних, б) соціально-політичних, в) демографічних, г) культурних, д) релігійних та ін. Суб'єктивні умови сформованості даної компетентності складають конкретні параметри особистості: культурологічна спрямованість (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, мотиви); освіченість (знання, вміння та навички); вихованість (етична, естетична, фізична та ін.); загальна культура (культура розумової праці, спілкування, поведінки та ін.); професійна майстерність (здатність оцінювати свій досвід, здобувати нові знання та ін.).

Вимоги до етнокультурної компетентності проявляються в розумінні феномена культури, її ролі в людській життєдіяльності, в уявленнях про способи придбання, зберігання та передачі соціального досвіду, базисних цінностей культури, в знанні форм і ти-

пів культур, основних культурно-історичних центрів і регіонів світу, закономірностей їх функціонування та розвитку, в умінні оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, у здатності до міжкультурного діалогу; в знанні рідної, державної та іноземної мов, національних особливостей народу, народних традицій та вмінні їх використовувати в професійній діяльності.

Аналізуючи поняття міжкультурної компетентності, слід згадати і про таку її важливу складову як міжкультурна комунікативна компетентність, яку американський дослідник А.Фантіні [1] розглядає через комплекс умінь, які необхідні для ефективної і адекватної поведінки у ситуаціях спілкування з представниками інших культур та мов. Значний вклад в дослідження міжкультурної комунікативної компетентності внесли американські вчені К.Беннет і М. Бенетт, наголошуючи, що формування міжкультурної комунікативної компетентності – це складний процес, який охоплює різні рівні розвитку особистості у процесі усвідомлення та прийняття культурних відмінностей [2; 3];

Узагальнення результатів досліджень науковців дає підстави розглядати міжкультурну комунікативну компетентність як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь та навичок, завдяки яким особистість може успішно спілкуватися й взаємодіяти з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації. Це комплекс умінь, що дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, використовувати вербальні та невербальні засоби для здійснення комунікативних намірів, та отримати результати комунікативної взаємодії у вигляді зворотнього зв'язку.

Про необхідність формування міжкультурної компетентності фахівців вперше зауважили американські вчені Е. Роджерс і Т. Стейнфатт [4, с. 221]. Дослідники визначають міжкультурну компетентність як рівень, на якому індивід здатен ефективно та належним чином обмінюватись інформацією з людьми, які належать до іншої культури.

Міжкультурна компетентність фахівця передбачає знання ним особливостей соціального полікультурного середовища, здатність орієнтуватися в цьому середовищі, що неможливо без його ретельного вивчення.

Соціальне середовище – складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, в якому живе і розвивається особистість; сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), які впливають на її свідомість і поведінку [5; 6]. Соціальне середовище – це система суспільних умов життєдіяльності особистості (економічних, політичних, правових, виробничих, культурних, етнічних тощо), в яких відбувається її формування, розвиток, діяльність.

Наявність соціального середовища – необхідна умова соціалізації особистості. Воно існує завдяки численним взаємовідносинам його членів і соціальних інститутів. До особливостей середовища відносять: рівень і характер можливостей для самоактуалізації та самореалізації, прояву індивідуальних здібностей і творчого потенціалу особистості; рівень єдності і рівномірності розвитку його сфер та ін.

Існують різні підходи до визначення поняття «соціальне середовище». Зазвичай його розуміють двояко: як широка соціальна дійсність, суспільство, держава в цілому; як середовище, яке безпосередньо оточує людину, певним чином впливає на її розвиток. Іншими словами, у структурі соціального серед-

овища виділяють макрорівень і мікрорівень. Макрорівень (макросередовище) – це система соціальних відносин у суспільстві. До його структури та змісту належить сукупність багатьох факторів, зокрема економічних, правових, ідеологічних, культурних, політичних тощо. Вони впливають на індивіда як безпосередньо – через закони, соціальну політику, цінності, засоби масової інформації, так і опосередковано через вплив на малі групи, до яких належить індивід. Мікрорівень (мікросередовище) – це конкретні умови життя особистості та умови в середовищі найближчого оточення. Типи мікросередовища виокремлюють за різними ознаками: за видом діяльності (виробниче, навчальне, сімейно-побутове); за територіальною ознакою (місто, село); за національно-етнічним складом (мононаціональне, багатонаціональне) та ін.

Основними принципами вивчення багатоетнічного соціального середовища є:

- системний підхід (вивчається як система з різними компонентами);
- вивчення соціального середовища в динаміці (становлення, розвиток);
- практична орієнтація (дослідник повинен чітко знати, що слід вивчати і з якою метою);
- спрямованість на значимі компоненти (необхідно виокремити найбільш важливі компоненти для поглибленого вивчення);
- послідовність і логічність (кожний наступний етап має бути логічним продовженням попереднього);
- лояльне ставлення до всіх етносів;
- прогностичний підхід (вміти передбачати ближню і дальню перспективу розвитку об'єкта дослідження);
- науково-обґрунтований підхід (наявність конкретного плану дослідження, різноманітність методик);
- врахування індивідуальних, вікових та етнопсихологічних особливостей особистості.

Готовність майбутніх фахівців до вивчення поліетнічного середовища включає такі компоненти: мотиваційний (позитивна спрямованість на вивчення етносередовища), змістовий (знання основних характеристик, засобів, методів вивчення соціального середовища), операційний (уміння вивчати особливості етносередовища) [6]. Отже, під готовністю майбутнього фахівця соціальної роботи до вивчення полікультурного середовища, очевидно, слід розуміти інтегративну якість особистості, спрямовану на забезпечення ефективної професійної діяльності в полікультурному регіоні, сутність якої полягає у взаємодії мотиваційно-особистісного, змістового і операційного компонентів.

Критерієм особистісно-мотиваційної готовності є: спрямованість фахівця на професійну діяльність в поліетнічному регіоні, на роботу з представниками будь-якої національності, бажання оволодіти знаннями, вміннями і навичками, необхідними для успішної роботи з представниками різних етносів та ін.; критерієм змістової готовності є: знання законів розвитку націй, сучасних завдань і шляхів вдосконалення міжнаціональних взаємовідносин, знання етнічних особливостей кожного етносу і національних відмінностей, знання засобів і методів вивчення етнокультурного середовища та ін.; критерієм операційної готовності є: уміння раціонально використовувати методи і засоби вивчення етнокультурного середовища і здійснювати професійну роботу в конкретному полікультурному соціальному середовищі на основі отриманих результатів.

Список використаної літератури

1. Fantini A.E. About Intercultural Communicative Competence: A Construct [Електронний ресурс] / A. E. Fantini. – Brattleboro, VT, USA. – Режим доступу: http://www.sit.edu/SITOccasionalPapers/feil_appendix_e.pdf. – Назва з екрану.
2. Bennet Christine I. Comprehensive multicultural education: theory and practice / Christine I. Bennet. – Boston: Allyn and Bacon, 1990. – P. 413.-
3. Bennett M. J. Measuring Intercultural Sensitivity: The Intercultural Development Inventory / M. R. Hammer, M. J. Bennett, R. Wiseman // International Journal of Intercultural Relations. – 2003. – № 27. – Pp. 421 – 443.
4. Everett M. Rogers, Thomas M. Steinfatt. Intercultural Communication. — Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. – 292 p.
5. Sue D.W. Multicultural Social Work Practice. – New York : Wiley, 2005 – 348 p.
6. Давленкова Г.В. Подготовка студентов педагогического вуза к изучению этнопедагогической среды в полинациональном регионе: диссертация кандидата педагогических наук : 13.00.08/Г.В.Давленкова. – М. 1998. – 162 с.

Полищук Вера

доктор педагогических наук, профессор,
заведующая кафедрой социальной педагогики и социальной работы
Тернопольский национальный педагогический университет

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ США К ИЗУЧЕНИЮ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ КАК СОСТАВНАЯ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье рассматриваются вопросы формирования межкультурной компетентности (в том числе и межкультурной коммуникативной компетентности) будущих социальных работников США. Подчеркивается важная роль подготовки студентов к изучению поликультурной социальной среды как составной части формирования межкультурной (этнической) компетентности. Требования к этнокультурной компетентности проявляются в понимании феномена культуры, ее роли в человеческой жизнедеятельности, в представлениях о способах приобретения, хранения и передачи социального опыта, базисных ценностей культуры, в знании форм и типов культур, основных культурно-исторических центров и регионов мира, закономерностей их функционирования и развития, в умении оценивать достижения культуры на основе знания исторического контекста их создания, в способности к межкультурному диалогу; в знании родного, государственной и иностранных языков, национальных особенностей народа, народных традиций и умении их использовать в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: США, социальные работники, межкультурная компетентность, социальная среда.

Polishchuk Vira

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of Social Pedagogy and Social Work Department
Ternopil National Pedagogic University, Ternopil, Ukraine

TRAINING OF THE USA FUTURE SOCIAL WORKERS FOR THE RESEARCHING OF MULTICULTURAL ENVIRONMENT AS A PART OF INTERCULTURAL COMPETECE FORMATION

Multicultural education provides the formation of intercultural competence and ability to intercultural communication. Competence is understood as a comprehensive personal resource, which is a product of studying/teaching and socialization, a coefficient of erudition, a guarantee of active capacity and competitiveness of an individual. Hence, a competitive person is an individual, active in his professional field, competitive in the labor market who worthily presents himself, his organizational structure, state, who is regarded and respected. Intercultural competence includes the ability to investigate multicultural social environment (complex multilevel formation, a particular manifestation of social relations occurring in the society where an individual lives and develops; it is a set of social conditions of human life (aspects of social life, social institutions and social groups) that affect its consciousness and behaviour). Social environment is a system of social conditions of life of an individual (economic, political, legal, industrial, cultural, ethnic etc.), where its formation, development, functioning takes place.

Key words: the USA, social workers, intercultural competency, social environment.